

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МИКОЛЕНКО Інна Григорівна

УДК 338.242.2: 339.924:631.11

**УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНИМ РОЗВИТКОМ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Суми – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
КРАСНОРУЦЬКИЙ Олександр Олександрович,
Харківський національний технічний
університет сільського господарства імені Петра
Василенка, завідувач кафедри організації
виробництва, бізнесу та менеджменту.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
НІФАТОВА Олена Михайлівна,
Київський національний університет технологій
та дизайну, професор кафедри підприємництва
та бізнесу;

доктор економічних наук, доцент
СЛЮСАРЕВА Людмила Валеріївна,
Університет державної фіскальної служби
України, доцент кафедри економіки
підприємства;

доктор економічних наук, професор
МАРМУЛЬ Лариса Олександрівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», професор кафедри економіки.

Захист відбудеться «30» вересня 2021 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.859.01 у Сумському національному аграрному університеті за адресою: 40021, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського національного аграрного університету за адресою: 40021, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, читальний зал.

Автореферат розісланий «27» серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Жмайлов В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Набуття процесами економічного розвитку поступального характеру та стабільне підвищення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств передбачає формування та нарощування конкурентного потенціалу останніх. Вказане передбачає постійний розвиток економічного потенціалу підприємств, який, по-перше, є сукупністю можливостей економічного зростання та безпосередньо залежить від досягнутого суб'єктом господарських відносин рівня економічної ефективності діяльності, а, по-друге, є джерелом створення стійких конкурентних переваг, а отже основою конкурентного потенціалу підприємства. Слід зазначити, що в основі формування конкурентних переваг та зростання конкурентного потенціалу лежить реалізація проєктів організаційного, технічного, технологічного, виробничого та комерційного розвитку. Реалізація вказаних проєктів розвитку підвищує рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств та їх продукції, що є запорукою підвищення економічної ефективності. При цьому розміщення інвестиційних ресурсів далеко не завжди є орієнтованим на створення стійких конкурентних переваг, які складають елементну основу конкурентного потенціалу підприємства, що призводить або до отримання моментальних ефектів та супроводжується подальшою втратою ринкових позицій, або до нераціонального використання інвестиційних ресурсів, в цілому. Останнє передбачає необхідність узгодження інноваційно-інвестиційних процесів з процесами управління конкурентним розвитком аграрних підприємств. Вказане складає сутність складної наукової проблеми, необхідність вирішення якої обумовлює актуальність обраної теми та конкретизацію напряму виконаного дослідження.

Проблематиці вивчення теоретичних, методологічних, методичних та прикладних засад управління конкурентним розвитком суб'єктів економічних відносин присвячені наукові праці О.Ю. Амосова, Л.В. Балабанової, Ю.І. Данька, Л.В. Дикань, С. М. Ілляшенка, К. Макконела, О.М. Ніфатової, В.А. Павлової, М. Портера, А. Сміта, Д. Рікардо, Н.П. Тарнавської, Ж. Тіроля, Р.А. Фатхудинова та ін. Теоретико-методологічні та прикладні підходи до формування стратегій підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на засадах підвищення ефективності та раціонального здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності відобразили в своїх працях В.Г. Андрійчук, А.І. Гулей, О.О. Красноручський, В.В. Лагодієнко, Ю.О. Лупенко, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, Т.Г. Маренич, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяк, В.М. Онегіна, В.М. Орел, Л.В. Слюсарєва, О.О. Школьний, Б.О. Язлюк, І.Б. Яців та ін. Однак, залишаються невивченими проблемні питання, що пов'язані з ідентифікацією та реалізацією стратегічних напрямів розвитку, а також генеруванням та імплементацією відповідних стратегій, з

урахуванням умов та особливостей здійснення аграрними підприємствами своєї основної діяльності. Актуальність і значимість цих питань зумовили вибір предметно-об'єктної сфери, постановку мети і завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану наукових досліджень Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темами «Організаційно-економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0111U005203, 2011-2015 рр.) та «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.), де автором визначено теоретичні та методологічні засади формування управління конкурентним розвитком підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних, методичних та прикладних засад управління конкурентним розвитком та формуванням конкурентного потенціалу аграрних підприємств.

Реалізація мети дисертаційної роботи обумовила необхідність вирішення наступних *завдань дослідження*:

- систематизувати понятійно-категоріальний апарат управління конкурентним розвитком аграрних підприємств;
- надати оцінку конкурентній побудові ринків збуту продукції аграрних підприємств та визначити засади ідентифікації їх конкурентного потенціалу;
- визначити пріоритети реалізації інноваційно-інвестиційної моделі в управлінні розвитком конкурентного потенціалу аграрних підприємств;
- обґрунтувати методологічні засади оцінювання конкурентного потенціалу аграрного підприємства;
- ідентифікувати типологію концепцій управління конкурентним розвитком аграрних підприємств;
- обґрунтувати інноваційні засади управління конкурентним розвитком аграрних підприємств;
- визначити взаємний вплив змін економічної ефективності та конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств;
- ідентифікувати пріоритетні напрями створення конкурентних переваг вітчизняних аграрних підприємств;
- виконати оцінку конкурентного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств;
- обґрунтувати архітектуру та архітектоніку механізму управління конкурентним розвитком аграрних підприємств;

- визначити напрями та шляхи інтеграції інструментів управління конкурентним розвитком в менеджмент аграрних підприємств;
- ідентифікувати стратегічні напрями конкурентного розвитку аграрних підприємств;
- обґрунтувати склад інструментів управління конкурентним розвитком аграрних підприємств на інноваційно-інвестиційних засадах;
- визначити стратегічні альтернативи конкурентного розвитку аграрних підприємств та відповідну їх сутності типологію стратегій;
- ідентифікувати процедури управління конкурентним розвитком аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є процес управління конкурентним розвитком аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад управління конкурентним розвитком аграрних підприємств.

Методи дослідження. Теоретичне і методологічне підґрунтя дослідження в дисертаційній роботі становлять сучасні концепції теорії стратегічного управління та конкуренції, науковий доробок вітчизняних і закордонних вчених стосовно теоретичних і практичних засад формування стратегій конкурентоспроможності в аграрній сфері господарювання. В основу методології дослідження покладено діалектичний метод пізнання, системний і комплексний підходи, що дало можливість всебічно дослідити формалізовану наукову проблему та отримати відповідні результати.

Обґрунтування теоретичних, методологічних та практичних результатів здійснено з використанням таких *методів*: абстрактно-логічного (для теоретичного узагальнення, формування висновків і рекомендацій); історичного (при дослідженні генезису й розвитку теорії та практики формування стратегій конкурентоспроможності); монографічного (для узагальнення існуючого досвіду управління конкурентоспроможністю); функціонально-вартісного й статистичного аналізу (при дослідженні теоретичних і методологічних засад формування та реалізації стратегій конкурентоспроможності, та при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку діяльності аграрних підприємств); графічного й табличного (при інтерпретації отриманих результатів дослідження); економіко-математичних (при обґрунтуванні підходів до моделювання стратегій конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств); інтегрального (для комплексної оцінки стратегій конкурентоспроможності аграрних підприємств); рейтингового і коефіцієнтного (для дослідження впливу чинників зовнішнього середовища на стратегії забезпечення конкурентоспроможності); емпіричного (для опису існуючих тенденцій розвитку агропромислового виробництва); порівняльного аналізу (визначення позицій конкретних підприємств в ринковому просторі).

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти України, що складають правову базу діяльності аграрних підприємств, офіційні матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики в Харківській області, Міністерства аграрної політики та продовольства України та Департаменту агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації, монографії, наукові статі та інші публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблем стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового виробництва, узагальнені дані фінансової та статистичної звітності аграрних підприємств, матеріали вітчизняних, загальнодержавних та міжнародних науково-практичних конференцій, результати анкетувань та опитувань, власні дослідження, спостереження та розрахунки.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та розробці практичних рекомендацій з управління конкурентним розвитком аграрних підприємств. За результатами дисертаційного дослідження отримані такі положення, що містять наукову новизну та виносяться на захист:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні засади управління конкурентним розвитком аграрних підприємств, які передбачають виділення функціонального та інструментального підходів до створення конкурентних переваг в процесі імплементації інноваційно-інноваційної моделі;

– ідентифіковано методологічний підхід до управління конкурентним розвитком аграрних підприємств на основі ідентифікації пріоритетних напрямів створення конкурентних переваг за рахунок мобілізації певних компонент економічного потенціалу підприємств;

– обґрунтовано архітектуру та архітектоніку механізму управління конкурентним розвитком аграрних підприємств, в основі якого лежить створення умов для реалізації процедур створення конкурентних переваг за рахунок мобілізації компонент економічного потенціалу підприємства в залежності від результатів урахування внутрішніх та зовнішніх умов здійснення основної діяльності;

удосконалено:

– методологічний підхід до визначення ознак та особливостей конкурентної побудови ринків збуту продукції аграрних підприємств, в основі якого лежить виділення груп суб'єктів ринку за функціональним принципом, оцінювання показників економічної ефективності їх діяльності та концентрації капіталу з подальшим визначенням ступеня розвитку конкурентного потенціалу підприємств;

– ідентифікацію закономірностей розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств за рахунок інвестування коштів з внутрішніх джерел

в процесі реалізації програм розвитку, які передбачають створення стійких конкурентних переваг виробничого та комерційного характеру;

– організаційно-методичні підходи до формування і реалізації стратегій розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств на основі засобів прогнозування економічних наслідків його реалізації, формалізації управлінських процедур вибору стратегічних альтернатив, а також прогнозування перспектив реалізації конкурентних переваг аграрних підприємств;

– типологію напрямів та шляхів конкурентного розвитку аграрних підприємств на основі їх поділу на ресурсні, виробничі, комерційні та організаційно-управлінські з подальшою ідентифікацією перспективних конкурентних переваг підприємств та їх продукції;

– класифікацію стратегій конкурентного розвитку аграрних підприємств на інноваційно-інвестиційній основі з виділенням функціональних та інструментальних ознак відношення напрямів використання інвестиційних ресурсів до формування та реалізації конкурентних переваг з урахуванням їх впливу на рівень економічної ефективності основної діяльності аграрних підприємств.

набуло подальшого розвитку:

– наукове тлумачення дефініції «конкурентний розвиток», який передбачає орієнтацію діяльності підприємства на створення стійких конкурентних переваг за рахунок реалізації інноваційно-інноваційних проектів з урахуванням тенденцій функціонування та розвитку цільових ринків збуту продукції аграрних підприємств;

– методичний підхід до формалізації процедур створення та реалізації конкурентних переваг в процесі імплементації стратегій конкурентного розвитку на основі визначення зв'язку економічної ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств та їх продукції;

– ідентифікація напрямів імплементації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в управлінні конкурентним розвитком аграрних підприємств на основі виділення цільових орієнтирів та послідовностей заходів, спрямованих на створення стійких конкурентних переваг цінового та якісного характеру шляхом зрушень у виробничій та збутовій діяльності;

– ідентифікація конкурентного потенціалу аграрного підприємств в якості об'єкта стратегічного управління конкурентним розвитком шляхом формалізації зв'язку між впровадженням інноваційних рішень та створенням конкурентних переваг;

– методичні засади інтеграції системи управління конкурентним розвитком в менеджмент аграрних підприємств на засадах проектного менеджменту шляхом ідентифікації функціоналів оцінювання та вибору стратегічних альтернатив, стратегічного планування та стратегічного контролю з огляду на дотримання поступального характеру розвитку підприємства та зростання його конкурентного потенціалу;

– методичний підхід до оцінки конкурентного потенціалу аграрного підприємства, як сукупності можливостей створення конкурентних переваг за рахунок ефективного провадження інноваційно-інвестиційної діяльності з огляду на розміри, масштаби та спеціалізацію підприємства;

– теоретичні засади інноваційної орієнтації інвестиційної діяльності аграрних підприємств шляхом визначення структурних особливостей систем управління конкурентоспроможністю, в основі яких лежить формування конкурентних переваг на основі реалізації інноваційних рішень.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання теоретико-методологічних, методичних і практичних результатів і пропозицій у діяльності аграрних підприємств при формуванні конкурентних стратегій їх діяльності, державними органами різних рівнів при розробці галузевих і регіональних стратегічних програмних документів.

Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи доведено до рівня науково-методичних рекомендацій, які апробовано та прийнято до впровадження що засвідчено відповідними актами і довідками. Результати дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Харківської облдержадміністрації (довідка № 07-27/07/570 від 28.05.2021 р.), а також аграрних підприємств, а саме ТОВ «Відродження» Харківського району (довідка № 019 від 15.02.2021 р.) та ТОВ «Агрофірма імені Гагаріна» Зміївського району (довідка № 021 від 08.02.2021 р.) Харківської області.

Окремі результати дисертаційної роботи використовуються у науково-методичному забезпеченні навчального процесу в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка (довідка № 05-076 від 25.03.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом власного наукового дослідження автора. Наукові результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише власні ідеї та розробки автора. Дослідження не містить матеріалів отриманих в кандидатській дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися, обговорювалися і отримали схвальні відгуки на міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, форумах, серед яких найбільш важливими були: III Міжнародної науково-практичної конференції «Формування та розвиток інтеграційних процесів в АПК» (Полтава, 2011); «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (Харків, 2013); «Маркетингове забезпечення ринку продовольства» (Полтава, 2013); «Сучасні педагогічні технології

управління науково-дослідною діяльністю студентів» (Полтава, 2014); Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (Полтава, 2014); Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (Полтава, 2015); Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (Полтава, 2016); Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (Полтава, 2017); «Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки» (Полтава, 2017); «Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК» (Полтава, 2017); Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (Полтава, 2018); Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (Полтава, 2019).

Публікації. За результатами виконаного дисертаційного дослідження опубліковано 41 наукову працю (22 є одноосібними), із них: одна одноосібна монографія, 4 розділи колективних монографій, 20 статей у вітчизняних фахових наукових виданнях, 5 статей у зарубіжних виданнях та 11 публікацій в інших виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 32,5 ум. друк. арк., з них особисто автору належать 28,5 ум. друк. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (240 найменувань) на 24 сторінках, містить 37 таблиць та 31 рисунок. Загальний обсяг дисертації становить 398 сторінок комп'ютерного тексту, обсяг основного тексту складає 360 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичні основи управління конкурентним розвитком аграрних підприємств» вивчено генезис понятійно-категоріального апарату управління конкурентним розвитком аграрних підприємств, визначені характеристики та особливості побудови конкурентних структур цільових ринків збуту та конкурентного потенціалу аграрних підприємств, а також обґрунтовано шляхи імплементації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в менеджменті аграрних підприємств.

Критичний аналіз наукових позицій дослідників проблемних питань управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств та їх продукції дозволив встановити взаємозв'язок створення та реалізації стійких конкурентних переваг з впровадженням в практику господарювання відповідних інновацій. Причинно-наслідковий зв'язок вказаних процесів опосередковується через досягнення достатнього рівня економічної

ефективності основної діяльності для акумулювання нерозподіленого прибутку та його інвестування в орієнтовані на створення стійких конкурентних переваг проекти, імплементація яких у виробничій та маркетингово-збутовій діяльності призводить до підвищення рівня економічної ефективності. В свою чергу, узгодження зазначених процесів потребує певної системності в управлінні їх протіканням, що актуалізує залучення інструментів управління конкурентним розвитком.

Об'єктом управління в даному контексті виступає конкурентний потенціал, як сукупність можливостей підприємства щодо створення стійких конкурентних переваг, та, безпосередньо, конкурентоспроможність продукції та підприємства, як результат імплементації вказаних переваг у виробничій та комерційно-збутовій діяльності. Зважаючи на дуальний характер об'єкту управління ускладнюється структура залучених елементів та інструментів системи управління, яка визначається особливостями процесу реалізації конкурентного потенціалу (рис. 1).

Рис. 1. Організаційний зміст та економічні наслідки управління конкурентним розвитком підприємства

В дослідженні обґрунтовано методологічний підхід до ідентифікації конкурентних структур цільових ринків збуту, який передбачає виділення функціонально-відокремлених груп його суб'єктів, визначення рівнів концентрації капіталу та економічної ефективності основної діяльності, що дозволяє також виконувати оцінку конкурентного потенціалу аграрних підприємств. Встановлено, що на рівні товаровиробника та першого посередника, тобто на найнижчому рівні маркетингової інфраструктури ситуація є наближеною до олігопсонії, а при розгляді локальних ринків, навіть, монопсонії, то на більш високих рівнях маркетингової інфраструктури внутрішній ринок аграрної продукції є олігопсонічним.

В результаті визначення процедурних аспектів управління формуванням та реалізацією конкурентного потенціалу аграрних підприємств та їх продукції, з урахуванням його структурних характеристик, в дослідженні було обґрунтовано цілісну концепцію управління розвитком вказаного потенціалу. При цьому в основу формування компонент потенціалу покладені впровадження інновацій, орієнтація інвестиційної діяльності на їх генерування та імплементацію, а також розрізнення стратегій конкурентоспроможності та інноваційно-інвестиційних стратегій, які дозволяють формувати конкурентні переваги цінового, якісного, товарного та ринкового характеру.

В свою чергу, в дослідженні, відповідно, розвинуто наукове тлумачення дефініції «інноваційно-інвестиційна стратегія», яка передбачає орієнтацію підприємства на розміщення інвестицій лише в спрямованих на створення стійких конкурентних переваг інноваційних проектах, що дозволяє встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між інвестиціями, інноваціями, конкурентоспроможністю та ефективністю в контексті більш системної та раціональної формалізації стратегій розвитку.

У другому розділі **«Методологія управління конкурентним розвитком аграрних підприємств»** здійснено ідентифікацію конкурентного потенціалу в структурі економічного потенціалу аграрного підприємства, окреслено сутність функціональних, інструментальних та процесних концепцій управління розвитком конкурентного потенціалу, а також обґрунтовано архітектуру систем формування конкурентних переваг аграрних підприємств.

Сукупність можливостей аграрного підприємства щодо створення конкурентних переваг складає його конкурентний потенціал. Втім, конкурентні переваги, особливо ті, які можна характеризувати як стійкі, формуються на основі мобілізації економічного потенціалу підприємства, який є сукупністю можливостей для тривалого провадження основної діяльності суб'єкта господарювання. Відповідно, в дослідженні було ідентифіковано місце та роль конкурентного потенціалу в структурі потенціалу підприємства та його співвідношення з економічним потенціалом. В свою чергу, встановлено, що складовими економічного

потенціалу є виробничий потенціал у поєднанні з комерційно-збутовими можливостями, в основі всіх видів потенціалу підприємства лежить ресурсний потенціал, а конкурентний потенціал продукції та конкурентоспроможності підприємства ґрунтується на економічному потенціалі підприємства, сприяючи нарощуванню останнього.

При цьому згідно запропонованого підходу саме економічний потенціал на початковому етапі життєвого циклу підприємства дозволяє формуватися конкурентному потенціалу, однак, наявність на цьому етапі конкурентних переваг, власне, і визначає очікуваний рівень економічної ефективності. Відповідно, оцінку економічного потенціалу та конкурентного потенціалу доцільно виконувати через призму очікуваних та досягнутих економічних результатів виробничо-комерційної діяльності. В свою чергу, досягнутий рівень конкурентоспроможності, як демонструють результати виконаних досліджень, визначає рівень економічної ефективності та, відповідно, темпи нарощування та повноту реалізації економічного потенціалу.

Визначення співвідношення конкурентного потенціалу та економічного потенціалу підприємства дозволило ідентифікувати засади застосування методів та інструментів впливу на їх формування та розвиток в процесі управління конкурентоспроможністю. При цьому визначено, що в управлінні конкурентним потенціалом фактично використовуються функціональний, інструментальний та процесний підхід, які характеризуються певними відмінностями щодо ідентифікації об'єкта управління та застосування відповідних процедур.

Отже, в межах функціонального підходу об'єкт управління, тобто конкурентний потенціал розглядається в якості похідної економічного потенціалу, при цьому нарощування останнього призводить до зростання конкурентоспроможності продукції та підприємства-виробника. Відповідно, зростання вартості бізнесу, збільшення ресурсної бази підприємства ідентифікується в якості джерел створення конкурентних переваг. При цьому основні зусилля менеджменту підприємства в межах вказаного підходу є зосередженими на зростанні економічного потенціалу, а процес формування та реалізації конкурентних переваг є, по суті, другорядним та таким, що не може не відбуватися за наявності відповідних ресурсних можливостей, а також технологій виробництва та збуту. Таким чином вибудовується структура управління підприємством та функціональне навантаження її елементів.

Інструментальний підхід розглядає конкурентний потенціал в його органічній єдності з економічним потенціалом підприємства, а реалізацію першого ідентифікує лише через створення конкурентних переваг та їх успішну реалізацію в процесі здійснення маркетингово-збутової діяльності. При цьому основні зусилля менеджменту підприємства в межах вказаного підходу зосереджуються на визначенні напрямів створення конкурентних

переваг та підвищенні їх стійкості, а отже визначенні інноваційних шляхів їх генерування. Відповідно, залучається інструментарій інноваційної орієнтації інвестиційної діяльності, що полегшує та прискорює формування та реалізацію вказаних переваг без пропорційного зростання економічного потенціалу.

В основі процесного підходу лежить врахування динамічності ринкового середовища, яке визначає моментальний та стійкий характер конкурентних переваг, а отже пріоритетність конкурентного потенціалу або економічного потенціалу підприємства для забезпечення його стабільного розвитку. Тобто в залежності від етапу життєвого циклу підприємства або продукції та стадії виробничо-комерційного циклу зусилля менеджменту підприємства мають бути зосереджені або на створенні конкурентних переваг за рахунок імплементації інновацій, або на нарощуванні економічного потенціалу на основі інвестування з метою набуття стійкістю підприємством та його конкурентними перевагами.

Кожен з перелічених підходів до управління конкурентним потенціалом підприємства має свої переваги та недоліки, продуктивні та контрпродуктивні складові. В свою чергу, поєднання продуктивних компонент та елементів функціонального, інструментального та процесного підходів в їх діалектичній єдності та спрямованості впливу на спільний об'єкт управління дозволило обґрунтувати цілісну концепцію управління розвитком конкурентного потенціалу аграрних підприємств. В основі вказаної концепції лежить сприйняття об'єкту управління, як цілісної та дуальної сукупності можливостей економічного зростання на основі генерування та імплементації конкурентних переваг за рахунок використання інноваційних та інвестиційних інструментів, використання яких є орієнтованим на стабілізацію розвитку підприємства.

У третьому розділі «Структурно-динамічні тенденції змін конкурентоспроможності, ефективності, інвестиційної привабливості та інноваційної орієнтованості аграрних підприємств» виконано оцінку рівня економічної ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств, окреслено тенденції інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств та їх об'єктна спрямованість, а також ідентифіковано конкурентний потенціал в системі стратегічного управління інноваційно-інвестиційною діяльністю аграрних підприємств.

Оцінювати рівень економічної ефективності діяльності вітчизняних аграрних підприємств з подальшою конкретизацією носіїв об'єкта дослідження доцільно здійснювати через призму показників, представлених в табл. 1.

Варто зазначити, що аграрними підприємствами у 2020 р. вироблено 54,0% валової продукції сільського господарства, у тому числі 58,6% продукції рослинництва та 43,5% – тваринництва.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика усереднених показників діяльності аграрних підприємств в Харківській області та Україні в 2020 р.

Показники	Україна	Харківська область	Показники Харківської області до показників по Україні (+,-)
В середньому у розрахунку на 1 підприємство:			
площа сільськогосподарських угідь, га	2271	2609	338
у т. ч. рілля	2176	2524	348
із загальної кількості сільськогосподарських угідь взято в оренду, %	98,4	97,6	-0,8
кількість працівників, осіб	64	59	-5
валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., тис. грн.	15022	13978	-1044
вартість товарної продукції, тис. грн.	16711	18347	1636
сума прибутку (+), збитку (-) від реалізації продукції, тис. грн.	2750	3050	300
У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.:			0
виробничі витрати	584	534	-50
валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р.	662	536	-126
вартість товарної продукції	736	703	-33
сума прибутку (+), збитку (-) від реалізації продукції	121,1	116,9	-4,2
рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	19,7	19,9	0,2

Господарствами населення вироблено, відповідно, 46,0%, у тому числі продукції рослинництва – 41,4% та продукції тваринництва – 56,5%. У структурі валової продукції за аграрними підприємствами у 2020 р. найбільший відсоток належав недержавним сільськогосподарським підприємствам (господарським товариствам, приватним підприємствам, виробничим кооперативам) – 53,0%. Стосовно рентабельності сільськогосподарського виробництва аграрних підприємств, то статистичні дані свідчать про те, що серед недержавних підприємств рентабельнішими є приватні підприємства (34,2%) та господарські товариства (26,4%). Нижчий рівень рентабельності мають державні підприємства (4,2%). У розрізі за видами продукції рослинництва у структурі виробництва зберігається переважаюча тенденція вирощування зернових та зернобобових культур, цукрових буряків, соняшника. Так, у 2020 р. даний показник становив, відповідно, 78,1%, 91,3%, 75,0%. При вирощуванні картоплі, овочів, плодів і ягід провідні позиції займають господарства населення, а саме: відповідно, 96,7%, 85,7%, 81,6%.

Тенденції пореформеного періоду суттєво вплинули на економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств (табл. 2), які опосередковано свідчать про зміни конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та їх продукції.

Таблиця 2

Основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства

Показники	Роки					2020 р. у % до 2015 р.
	2013	2014	2015	2018	2020	
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	5744,3	7576,4	17253,4	25904,3	26960,8	156,3
Підприємства, які одержали чистий прибуток у % до загальної кількості	71,1	69,2	69,4	83,4	78,6	113,3
фінансовий результат, млн. грн.	11745,0	13961,6	22099,5	30938,4	33716,7	160,6
Підприємства, які одержали чистий збиток у % до загальної кількості	28,9	30,8	30,6	16,6	21,4	69,9
фінансовий результат, млн. грн.	6000,7	6385,2	4846,1	5034,1	6755,9	139,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	7,7	8,7	17,5	18,8	20,5	117,1
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	1806	1906	2239	2633	3023	135

Визначено, що аграрні підприємства мають значний конкурентний потенціал. Його рівень залежить від їх розмірів, спеціалізації та диверсифікації виробництва. Найбільші доходи забезпечують зернові й зернобобові, соняшник, овочеві й садово-городні культури. Проте, порушення сівозмін, згортання тваринництва, надмірна концентрація енергоємних культур вже у швидкому майбутньому може призвести до погіршення природної родючості ґрунтів, зниження ефективності, отже, й зниження рівня розвитку конкурентного потенціалу підприємств та їх продукції.

Чистий прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції зріс на 56,0 % у 2020 р., порівняно з 2015 р., та у 4,6 разів порівняно з 2010 р. Сільське господарство за рівнем рентабельності стало прибутковим (у 2017 р. – 20,5%). Найбільш рентабельною сільськогосподарською культурою залишається соняшник (45,8%). Щодо продукції тваринництва, то тут можна виокремити лише виробництво яєць, рівень рентабельності яких у

2020 р. становив 52,6%. Виробництво всіх інших видів продукції тваринництва, зокрема, м'яса ВРХ, свиней, птиці, овець та кіз, вовни оцінюється як збиткове. Дуже низький показник рентабельності виробництва молока (у 2017 р. – лише 2,3%).

У зв'язку із виявленими особливостями, конкурентоспроможність аграрних підприємств у глобалізованому економічному просторі може забезпечуватися за допомогою інноваційних та інвестиційних інструментів. Це пов'язане із тим, що на світовому ринку товари та послуги, що є інноваційними, є більш конкурентоспроможними у порівнянні з іншими їх видами, а це забезпечує стійкий розвиток аграрних підприємств. Окреслене дозволяє виділити інноваційні господарські аграрні підприємства та ідентифікувати його як інструмент опосередкованого сприяння розвитку технологій та синергічній взаємодії аграрних товаровиробників. При цьому дослідження показали, що територіальне зближення взаємозалежних аграрних підприємств, компаній формує специфічне поєднання основного виробництва.

Інертність аграрного виробництва, сировинний характер переважної частини сільськогосподарської продукції, традиційність технологій її виробництва суттєвою мірою обмежує набір інноваційних рішень як в сфері виробництва, так і в сфері збуту продукції. Останнє зумовлює необхідність раціоналізації вибору інноваційних рішень з огляду на специфіку діяльності підприємства, особливості формування та реалізації його економічного потенціалу, а також характер сприйняття інноваційним рішенням щодо інвестування в економіку підприємства.

У четвертому розділі **«Механізми стратегічного управління конкурентним розвитком аграрних підприємств на інноваційно-інвестиційній основі»** обґрунтовано архітектуру та архітектоніку механізмів стратегічного управління інноваційно-інвестиційною діяльністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств, розглянуто питання інтеграції інструментарію стратегічного управління конкурентним розвитком в системи менеджменту аграрних підприємств, а також визначено стратегічні напрями розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств.

В дослідженні обґрунтовано концептуальні засади побудови організаційно-економічного механізму управління конкурентним потенціалом на інноваційно-інвестиційній основі. Вказана концепція передбачає побудову відповідного механізму управління (рис. 2). Також вона визначає пріоритетність саме інвестиційної діяльності підприємства, як джерела ресурсів підтримання стабільності його розвитку.

Відповідно, в процесі формування зазначеного механізму управління розвитком закладено результати декомпозиції та подальшого синтезу механізмів розвитку та управління розвитком підприємства. При цьому механізм управління розвитком передбачає продукування та імплементацію

інвестиційних стратегій підприємства в залежності від його економічного потенціалу, місії та цілей діяльності, масштабів виробництва, розмірів, спеціалізації.

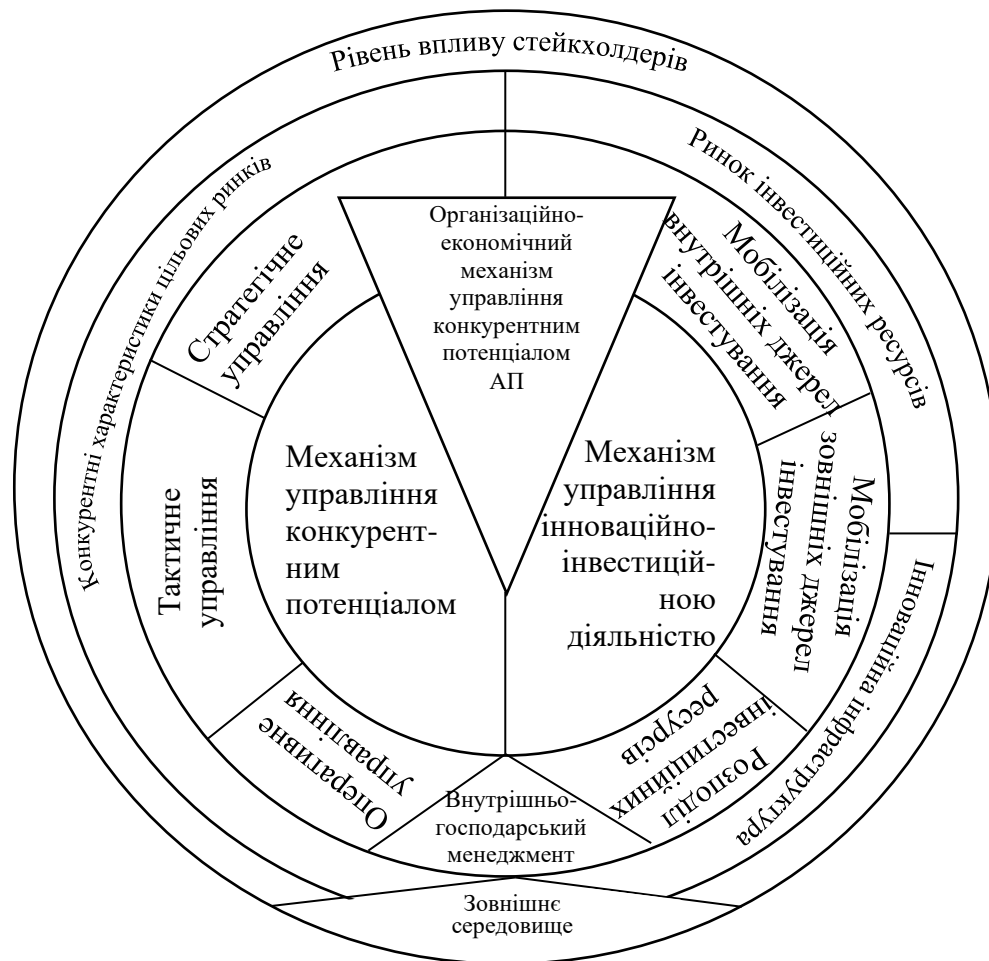

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм управління конкурентним потенціалом аграрних підприємств

Виокремлений з синтезованого механізм управління включає елементи та компоненти, поєднання яких дозволяє ідентифікувати напрями та генерувати процедури імплементації стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку, орієнтовані на підвищення конкурентоспроможності. В свою чергу, основою інноваційного розвитку є інвестиції та конкурентний потенціал, а інноваційна діяльність виступає в якості ключового фактору підвищення економічної ефективності та подовження життєвого циклу підприємства. При цьому ключовими напрямками розвитку конкурентного потенціалу є впровадження інновацій, функціонально орієнтованих на зниження собівартості продукції, тобто створення цінових конкурентних переваг, підвищення якості продукції, тобто реалізацію потенціалу підвищення цін реалізації та збільшення обсягів виробництва та реалізації, тобто підвищення рівня доходів.

Під поняттям «стратегічне управління розвитком» на основі

узагальнення наукових позицій різних дослідників та співвіднесення його з предметно-об'єктною сферою та напрямом нашого дослідження, доцільно розуміти систему інструментів, важелів, факторів, дій, об'єктів, взаємозв'язків та суб'єктів їх опосередкування, поєднання яких забезпечує перехід економічної системи підприємства від одного стану до іншого в напрямі спрощення досягнення тих чи інших цілей діяльності. При цьому з огляду на завдання, які мають бути вирішені в контексті підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності, такими цілями мають стати підвищення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах на фоні зростання рівня його економічної ефективності.

У п'ятому розділі «**Стратегії розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств**» визначено джерела та інструменти інвестування інноваційних проектів розвитку аграрних підприємств, обґрунтовано типологію стратегій та виконана прикладна ідентифікація стратегічних альтернатив розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств, розглянуто процедурні аспекти генерування та імплементації стратегій розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств.

Змістовний аналіз існуючої системи інноваційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств дозволив виявити проблемні аспекти в її формуванні та функціонуванні: обмеженість у виборі джерел фінансування, серед яких відсутні традиційні для зарубіжних країн суб'єкти ринку капіталу; недостатній рівень капіталізації інвестиційних фондів для фінансування та розвитку високотехнологічних проектів в агропромисловому виробництві; низький рівень комерціалізації інноваційних проектів; недосконала законодавча база захисту прав інвесторів; негнучкість існуючих організаційно-правових форм для реалізації інноваційних проектів розвитку.

Такий підхід значною мірою спрощує деталізацію стратегій, а встановлення відповідності з загальною стратегією підприємства унеможлиблює прийняття невідповідних рівню розвитку економічного потенціалу підприємства стратегічних рішень в практиці менеджменту.

В дослідженні обґрунтовано прикладні засади організації управління інноваційно-інвестиційним розвитком аграрного підприємства шляхом обґрунтування процедур генерування інноваційно-орієнтованих інвестиційних стратегій розвитку. При цьому виконано формалізацію побудови інноваційно-орієнтованої інвестиційної політики, а також визначено критерії її критичного перегляду в процесі здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності аграрного підприємства. Вказаний підхід до стратегічного управління розвитком ґрунтується на принципі пріоритетності в сучасних інвестиційної діяльності підприємства над його інноваційною, без зменшення значення останньої при виборі та коригуванні напряму підвищення конкурентоспроможності підприємства (рис. 3).

Рис. 3. Процедура стратегічного планування створення цінових конкурентних переваг

Мінливість ринкового середовища, активні дії конкурентів, науково-технічний розвиток вимагає від суб'єктів діяльності пошуку нових джерел надходжень, а отже відкриття нових напрямів діяльності, здійснення диференціації виробництва, моніторинг ринкового середовища, планування напрямів розвитку та залучення фінансових джерел. Отже, для ефективного використання фінансових ресурсів за умови інтенсивного розвитку підприємства необхідне поточне та стратегічне фінансове планування.

Змістовний аналіз існуючої системи інноваційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств дозволив виявити проблемні аспекти в її формуванні та функціонуванні: обмеженість у виборі джерел фінансування, серед яких відсутні традиційні для зарубіжних країн суб'єкти ринку капіталу; недостатній рівень капіталізації інвестиційних фондів для фінансування та розвитку високотехнологічних проектів в агропромисловому виробництві; низький рівень комерціалізації

інноваційних проектів; недосконала законодавча база захисту прав інвесторів; негнучкість існуючих організаційно-правових форм для реалізації інноваційних проектів розвитку.

Застосована в дослідженні типологія стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств сформована на основі зміни критеріїв виділення типів стратегії. При цьому основним принципом вибору критеріїв ідентифікації стратегій стало доповнення ознак об'єктної орієнтації розміщення інвестицій, функціональними критеріями, які характеризують напрям отримання конкурентних переваг, що отримуються підприємством за рахунок впровадження інновацій. Було ідентифіковано характер взаємозв'язку між процесами формування та реалізації конкурентних переваг аграрних підприємств з процесами провадження їх інноваційно-інвестиційної діяльності через призму підвищення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств.

В результаті були визначені такі типи функціональних стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку, а саме: стратегії зниження витрат за рахунок техніко-технологічних інновацій, стратегії зниження витрат за рахунок зростання масштабів виробництва, стратегії зниження витрат за рахунок збільшення розмірів землекористування підприємства, стратегії підвищення цін за рахунок зміни позиції в каналі розподілу, стратегії збільшення доходів за рахунок диверсифікації виробництва, стратегії збільшення доходів за рахунок диференціації виробництва. Перелік виділених стратегій демонструє характер та функціональне призначення конкурентних переваг підприємства, що формуються в процесі впровадження інновацій.

Такий підхід значною мірою спрощує деталізацію стратегій, а встановлення відповідності з загальною стратегією підприємства унеможливорює прийняття невідповідних рівню розвитку економічного потенціалу підприємства стратегічних рішень в практиці менеджменту. Неможливо приймати рішення щодо майбутнього варіанта стратегії, не усвідомивши, якої стратегії дотримується підприємство тепер. Визначаючи вид організації, враховують такі зовнішні та внутрішні фактори: широту діяльності організації; різноманітність продукції (послуг), що виготовляється; загальний характер і природу купівель та продаж організацією частин своєї власності; структуру та спрямованість діяльності організації за останній період; можливості, на які орієнтувалася фірма у своєму розвитку; цілі фірми; критерії розподілу ресурсів і структуру капіталовкладень; ставлення до фінансового ризику; стратегії окремих функціональних сфер. На практиці організація може водночас реалізовувати кілька стратегій. Це особливо характерне для широко диверсифікованих організацій. В межах базової стратегії організація може вибрати один із кількох напрямів дій, що називаються стратегічними альтернативами. Основними стратегічними альтернативами по базових стратегіях є

представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Стратегічні альтернативи базових стратегій аграрного підприємства

Варіант базової стратегії	Стратегічні альтернативи
Стратегія зростання	Інтенсифікація ринку, інтегроване зростання, географічна експансія, міжфірмове співробітництво, кооперація, зовнішньоекономічна діяльність
Стратегія стабілізації	Економія ресурсів, ревізія витрат, селективність. Балансування на ринках, пошук нових стратегічних зон господарювання, зміна цінової політики
Стратегія виживання (реструктуризація)	Зміна товарної політики, зміна стратегії маркетингу, перепрофілювання організації, виокремлення структурних підрозділів з утворенням нових юридичних осіб, об'єднання (злиття) підприємств з утворенням нової юридичної особи, удосконалення управління фірмою
Стратегія скорочення	Скорочення витрат, скорочення окремих видів бізнесу, стратегія "збору врожаю", стратегія ліквідації організації

Застосування розглянутих стратегій підприємством передбачає необхідність постійного, планомірного та достовірного відстеження кон'юнктурних характеристик цільового ринку продукції з використанням інструментів маркетингових досліджень, цінового моніторингу, а також сучасних методів прогнозування та планування. Тобто без релевантної інформаційної бази доведення запропонованих стратегій до рівня практичної реалізації у вигляді відповідних управлінських процедур унеможлиблюється.

Основним критерієм оцінки обгрунтованої стратегічної альтернативи є можливість досягнення з її допомогою цілей організації. Якщо стратегія відповідає даному критерію, то її дієздатність визначається за такими напрямками: 1. Відповідність обраної стратегії стану та вимогам оточення. При цьому перевіряється, наскільки стратегія відповідає вимогам бізнес-середовища, враховуються фактори динаміки ринку, життєвого циклу продукту, галузі, організації, можливості появи та розвитку нових конкурентних переваг. 2. Відповідність обраної стратегії потенціалу та можливостям організації. Оцінюється, як обрана стратегія пов'язана з іншими стратегіями й чи відповідає вона можливостям персоналу та іншим можливостям організації. 3. Прийнятність ризику, який супроводжує стратегію.

З огляду на тривалість перспективи успішної діяльності аграрних підприємств на цільових ринках збуту продукції в дослідженні ідентифіковано основні стратегічні пріоритети підвищення їх конкурентоспроможності, до складу яких слід відносити: підвищення рівня концентрації капіталу суб'єктами-товаровиробниками із залученням інтеграційних інструментів, створення умов для інвестиційної привабливості аграрних підприємств, реінвестування акумульованого

прибутку в розвиток економічного потенціалу; збільшення розмірів аграрних підприємств та масштабів виробництва з метою відкриття можливостей для утворення комерційно-значимих партій сільськогосподарської продукції; створення цінових та якісних конкурентних переваг на основі широкого впровадження інновацій в виробничо-збутову діяльність аграрних підприємств; освоєння видів продукції, що користуються попитом на зовнішньому ринку, зокрема, органічної та екологічно-чистої сільськогосподарської продукції; раціональне вирішення проблеми зберігання продукції з метою результативного використання сезонних цінових коливань на цільових ринках збуту. Реалізація вказаних стратегічних напрямів у вигляді процедур управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств та їх продукції дозволить останнім підвищити економічну ефективність своєї діяльності, збільшити рівень ринкової влади та ефективно адаптуватися до некерованих викликів цільових ринків збуту.

Доведено, що в сучасних умовах вирішення проблем підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств доцільно виконувати за допомогою активізації залучення інтеграційних інструментів. В дослідженні продемонстрований пріоритет створення вертикально-інтегрованих виробничо-збутових об'єднань аграрних підприємств, які здатні конкурувати з діючими агрохолдингами, створювати умови для підвищення ефективності виробництва продукції проміжного споживання в сільськогосподарському виробництві без зниження економічних результатів продукції кінцевого збуту суб'єктів сфери виробництва. Створення подібних об'єднань передбачає задоволення економічних інтересів всіх категорій його учасників. Основними принципами їх формування є гнучкість та технологічність товарної політики, а також можливість створення якомога більшого обсягу доданої вартості всередині об'єднання.

Ключовим напрямом створення конкурентних переваг цінового характеру та посилення конкурентних позицій аграрних підприємств є збільшення розмірів товарних партій до рівня комерційно-значимих, а також раціоналізація ринкового позиціонування. При цьому масштаби виробництва переважної більшості підприємств-товаровиробників не дозволяють їм досягти позитивних зрушень у використанні існуючих каналів ринкового розподілу без об'єднання зусиль. Вказане актуалізує питання розвитку вертикальної та горизонтальної збутової інтеграції аграрних підприємств, а також створення інфраструктурних елементів консолідації комерційних зусиль товаровиробників.

Сьогодні аграрні підприємства опинились у важких економічних умовах: світові кризові явища ускладнили перебування й адаптацію підприємств у ринковому просторі, все менше уваги держава приділяє таким основним функціям, як збут сільськогосподарської продукції і її

переробка, створення й підтримка розвитку інфраструктури аграрного ринку тощо. Зрозуміло, що такі умови існування поставили сільгосп підприємства у відповідні рамки існування, не даючи їм змоги на подальше ефективне ведення виробничо-господарської діяльності.

Для аграрних підприємств існують два шляхи вирішення питання щодо вдосконалення організації виробництва і збуту виготовленої продукції: скористатись існуючими напрямками або ж здійснювати пошук новітніх, альтернативних напрямів.

В умовах ринкової економіки, а тим більше, коли у світі спостерігається економічна криза, конкурентна боротьба між товаровиробниками за місце на ринку і за конкретного споживача з кожним днем загострюється. Тому сьогодні питання стосовно збільшення виробництва, а тим паче підвищення ефективності виробництва для товаровиробників відійшло на другий план, оскільки більшість із них стикаються з поточними проблемами, їм доводиться виступати в одній особі – і виробником, і посередником, і продавцем, і покупцем. Таким чином, керівники підприємств зіштовхнулися з проблемними питаннями, вирішення яких потребує кваліфікованої допомоги. З огляду на перелічене, виникає гостра потреба у необхідності відповідних структур, які займатимуться цими питаннями і звільнять товаровиробників від функцій, що їм не властиві, щоб вони мали змогу зосередитись на основній виробничій діяльності підприємства.

Доведено, що в сучасних умовах вирішення проблем підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств доцільно виконувати за допомогою активізації залучення інтеграційних інструментів. В дослідженні продемонстрований пріоритет створення вертикально-інтегрованих виробничо-збутових об'єднань аграрних підприємств, які здатні конкурувати з діючими агрохолдингами, створювати умови для підвищення ефективності виробництва продукції проміжного споживання в сільськогосподарському виробництві без зниження економічних результатів продукції кінцевого збуту суб'єктів сфери виробництва. Створення подібних об'єднань передбачає задоволення економічних інтересів всіх категорій його учасників. Основними принципами їх формування є гнучкість та технологічність товарної політики, а також можливість створення якомога більшого обсягу доданої вартості всередині об'єднання.

В результаті запропонованої схеми взаємодії суб'єктів інтеграційного об'єднання торговельні посередники, як основні оператори, які здійснюють торговельно-закупівельну діяльність, матимуть можливість отримувати продукцію за тими ж самими або нижчими цінами, що підвищить конкурентоспроможність продукції на внутрішньому ринку.

В дослідженні обґрунтовано прикладні засади організації управління інноваційно-інвестиційним розвитком аграрного підприємства шляхом

обґрунтування процедур генерування інноваційно-орієнтованих інвестиційних стратегій розвитку. При цьому виконано формалізацію побудови інноваційно-орієнтованої інвестиційної політики, а також визначено критерії її критичного перегляду в процесі здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності аграрного підприємства. Вказаний підхід до стратегічного управління розвитком ґрунтується на принципі пріоритетності в сучасних інвестиційної діяльності підприємства над його інноваційною, без зменшення значення останньої при виборі та коригуванні напрямку підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Застосована в дослідженні типологія стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств сформована на основі зміни критеріїв виділення типів стратегії. При цьому основним принципом вибору критеріїв ідентифікації стратегій стало доповнення ознак об'єктної орієнтації розміщення інвестицій, функціональними критеріями, які характеризують напрям отримання конкурентних переваг, що отримуються підприємством за рахунок впровадження інновацій. Було ідентифіковано характер взаємозв'язку між процесами формування та реалізації конкурентних переваг аграрних підприємств з процесами провадження їх інноваційно-інвестиційної діяльності через призму підвищення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретично-методологічні, методичні та прикладні засади, а також розроблено практичні рекомендації щодо вирішення важливої наукової проблеми управління розвитком конкурентного потенціалу аграрних підприємств. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного, методологічного і науково-прикладного характеру:

1. Розвинуто наукове тлумачення поняття «конкурентна стратегія» в контексті управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств та їх продукції на основі встановлення казуального зв'язку між інвестиціями, інноваціями, конкурентоспроможністю та ефективністю. Відповідно, визначено, що інноваційно-інвестиційна стратегія є послідовністю процедур, які передбачають залучення та розміщення інвестиційних ресурсів виключно в спрямованих на створення стійких конкурентних переваг інноваційних проектах, що є запорукою підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності.

2. В дослідженні визначено типологію та характеристики генезису типів конкурентної ситуації на ринках продукції аграрних підприємств на основі методологічного підходу, який передбачає виділення функціонально-відокремлених груп його суб'єктів, визначення рівнів концентрації капіталу та економічної ефективності основної діяльності.

Запропонований підхід дозволяє врахувати довжину каналу розподілу, обсяги та ціни реалізації продукції, а також виконувати на цій основі оцінку конкурентного потенціалу аграрних підприємств. Останнє дало змогу обґрунтувати віднесення ринків основних видів продукції до відповідних категорій за типом конкурентної ситуації, а також констатувати існування у підприємств необхідності використання інфраструктурних інструментів підтримання ритмічності фінансування аграрного виробництва для підвищення його ефективності та наявності залежності між рівнем розвитку об'єктового ринку та типом конкурентної ситуації на ньому та конкурентним потенціалом його суб'єктів.

3. В роботі розвинуто ідентифікація напрямів імплементації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в менеджменті аграрних підприємств. Встановлено, що основними орієнтирами інноваційно-інвестиційної діяльності є нарощування економічного потенціалу для створення стійких конкурентних переваг, зрушення в організації комерційної та маркетингово-збутової діяльності, орієнтовані на продаж продукції за більш високими цінами, а також впровадження інновацій, орієнтованих на зниження виробничих витрат та підвищення якості продукції аж до створення «нішевих» її видів. Відповідно, окреслені основні процедури досягнення вказаних орієнтирів шляхом застосування послідовностей управлінських рішень в менеджменті аграрних підприємств.

4. Відповідно, в дослідженні було ідентифіковано місце та роль конкурентного потенціалу в структурі потенціалу підприємства та його співвідношення з економічним потенціалом. В свою чергу, встановлено, що складовими економічного потенціалу є виробничий потенціал у поєднанні з комерційно-збутовими можливостями, в основі всіх видів потенціалу підприємства лежить ресурсний потенціал, а конкурентний потенціал продукції та конкурентоспроможності підприємства ґрунтується на економічному потенціалі підприємства, сприяючи нарощуванню останнього.

5. Визначено, що в управлінні конкурентним потенціалом фактично використовуються функціональний, інструментальний та процесний підхід, які характеризуються певними відмінностями щодо ідентифікації об'єкта управління та застосування відповідних процедур. Встановлено, що в межах функціонального підходу конкурентний потенціал розглядається в якості похідної економічного потенціалу, при цьому нарощування останнього априорі призводить до зростання конкурентоспроможності продукції та підприємства-виробника. Інструментальний підхід розглядає конкурентний потенціал в його органічній єдності з економічним потенціалом підприємства, а реалізацію першого ідентифікує лише через створення конкурентних переваг та їх успішну реалізацію в процесі здійснення маркетингово-збутової діяльності. В основі процесного підходу лежить

врахування динамічності ринкового середовища, яке визначає моментальний та стійкий характер конкурентних переваг, а отже пріоритетність конкурентного потенціалу або економічного потенціалу підприємства для забезпечення його стабільного розвитку. В свою чергу, поєднання продуктивних компонент та елементів функціонального, інструментального та процесного підходів в їх діалектичній єдності та спрямованості впливу на спільний об'єкт управління дозволило обґрунтувати цілісну концепцію управління розвитком конкурентного потенціалу аграрних підприємств. В основі вказаної концепції лежить сприйняття об'єкту управління, як цілісної та дуальної сукупності можливостей економічного зростання на основі генерування та імплементації конкурентних переваг за рахунок використання інноваційних та інвестиційних інструментів, використання яких є орієнтованим на стабілізацію розвитку підприємства.

6. В дослідженні розвинуто теоретичні засади дотримання інноваційної орієнтації інвестиційної діяльності аграрних підприємств. Прикладна реалізація вказаного в системі управління підприємством опосередковується через процедури стратегічного планування. При цьому стратегії розвитку ґрунтуються на адекватній оцінці інвестиційного потенціалу підприємства та співвідношенні його з доступними напрямками інноваційного розвитку. Застосування таких обмежень та відповідних управлінських процедур дозволяє визначати найбільш раціональний за визначених умов склад інвестиційного портфелю підприємства та забезпечує впровадження виробничо-технологічних, комерційно-збутових та організаційно-управлінських інновацій.

7. Ідентифіковано конкурентні характеристики цільових ринків збуту продукції аграрних підприємств. Встановлено, що конкурентні структури цільових ринків збуту продукції аграрних підприємств слід визначати як ринки олігопсонії та монопсонії на першому рівні маркетингової інфраструктури, тобто при взаємодії товаровиробників з першими посередниками. Результати вказаної ідентифікації є основою генерування управлінських рішень щодо ринкової поведінки підприємства, використання інструментів підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності основної діяльності аграрних підприємств.

8. Вивчення динаміки залучення інвестицій вітчизняними аграрними підприємствами дозволили визначити позитивну тенденцію до зростання їх обсягів. При цьому слід відмітити зростання обсягів фінансових інвестицій та їх частки в структурі залучення інвестиційних ресурсів, що є наслідком зростання інвестиційної привабливості підприємств-суб'єктів вітчизняного аграрного бізнесу та порівняно високого рівня економічної ефективності їх діяльності. Відбувається також і поступове зростання частки інвестування акумульованого прибутку підприємства в реалізацію проектів розвитку, що

є наслідком стабільного зростання рівня економічної ефективності діяльності підприємств, які успішно розвиваються.

9. Конкурентний потенціал, як сукупність можливостей підприємства щодо створення стійких конкурентних переваг, та, безпосередньо, конкурентоспроможність продукції та підприємства, як результат імплементації вказаних переваг у виробничій та комерційно-збутовій діяльності. Зважаючи на дуальний характер об'єкту управління ускладнюється структура залучених елементів та інструментів системи стратегічного управління, яка визначається процесом реалізації конкурентного потенціалу через реалізацію зв'язку між впровадженням інноваційних рішень та створенням конкурентних переваг, характер яких визначається потенціалом підприємства та ситуацією на цільових ринках збуту.

10. В дослідженні обґрунтовано теоретичні та прикладні засади побудови синтезованого організаційно-економічного механізму управління конкурентним потенціалом на інноваційно-інвестиційній основі. Вказана концепція передбачає побудову відповідного механізму управління. Також вона визначає пріоритетність саме інвестиційної діяльності підприємства, як джерела ресурсів підтримання стабільності його розвитку. Відповідно, в процесі формування зазначеного механізму управління розвитком закладено результати декомпозиції та подальшого синтезу механізмів розвитку та управління розвитком підприємства. При цьому механізм управління розвитком передбачає продукування та імплементацію інвестиційних стратегій підприємства в залежності від його економічного потенціалу, місії та цілей діяльності, масштабів виробництва, розмірів, спеціалізації.

11. Обґрунтовано методичні засади інтеграції системи управління інноваційно-інвестиційним розвитком в менеджмент аграрних підприємств. Встановлено, що найбільш доцільним в даному контексті є застосування інструментів проектного менеджменту, які передбачають визначення функціоналів оцінювання інноваційних проектів, прогнозування, залучення інвестиційних ресурсів, раціоналізацію їх розстановки, поєднання та витрачання. Перелічені функції передбачають створення в структурі управління підприємством центрів витрат та центрів відповідальності при реалізації проектів розвитку.

12. В роботі систематизовано пріоритетні напрями інноваційного розвитку аграрних підприємств. Вони поєднані в групи ресурсних, виробничих, маркетингово-збутових та управлінських. Встановлено, що з огляду на специфіку конкурентної побудови цільових ринків продукції аграрних підприємств головною метою інноваційного розвитку є створення за рахунок впроваджених інновацій конкурентних переваг цінового характеру, що в короткостроковому періоді відбивається на економічних результатах діяльності підприємств. Останнє зумовлює широке вжиття

заходів та реалізацію проектів, спрямованих на зниження витрат на виробництво продукції, що обумовлює розвиток нововведень в техніко-технологічній сфері, а також підвищення реалізаційних цін, що потребує зрушень в маркетингово-збутовій діяльності. Реалізація стратегій розвитку у вказаних напрямках забезпечує найвищі рівні окупності інвестицій у впровадження інновацій.

13. На основі удосконаленого методичного підходу виконано оцінку конкурентного потенціалу аграрного підприємства, як сукупності можливостей впровадження інновацій та залучення для цього інвестицій з внутрішніх та зовнішніх джерел з урахуванням товарного та галузевого напрямку спеціалізації, розмірів підприємства та масштабів виробництва, характеристик майбутніх конкурентних переваг. Встановлено, що при оцінці рівня розвитку конкурентного потенціалу аграрного підприємства мають враховуватися напрям його спеціалізації, розміри підприємства та масштаби виробництва, а також особливості конкурентних переваг, які створюються при впровадженні інновацій.

14. Визначено типологію стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств на основі доповнення існуючих систем критеріїв об'єктної орієнтації інвестицій, їх обсягу та інтенсивності інвестиційного процесу, функціональними критеріями відношення інвестицій до створення конкурентних переваг та їх значимості для підвищення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств. В результаті встановлення взаємозв'язку між процесами формування та реалізації конкурентних переваг аграрних підприємств у провадженні ефективної діяльності аграрних підприємств з процесами провадження інноваційно-інвестиційної діяльності визначено основні типи функціональних стратегій, а саме: стратегії зниження витрат за рахунок техніко-технологічних інновацій, стратегії зниження витрат за рахунок зростання масштабів виробництва, стратегії зниження витрат за рахунок збільшення розмірів землекористування підприємства, стратегії підвищення цін за рахунок зміни позиції в каналі розподілу, стратегії збільшення доходів за рахунок диверсифікації виробництва, стратегії збільшення доходів за рахунок диференціації виробництва.

15. В дослідженні розвинуто процедури оцінки та аналізу стратегічних альтернатив в процесі розробки та імплементації маркетингово-збутових стратегій аграрних підприємств. Встановлено, що їх доцільно виконувати за результатами ідентифікації ступеня трансформації економічного потенціалу підприємства. Останнє є суттєвим доповненням існуючих процедур підтримки прийняття стратегічних рішень в менеджменті основної діяльності аграрних підприємств. Відповідно, в роботі окреслено процедури генерування та імплементації стратегій розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств шляхом комплексного використання методичного інструментарію прогнозування

економічних наслідків їх реалізації, формалізації управлінських процедур вибору стратегічних альтернатив, а також оцінювання очікуваних реакцій цільових груп споживачів на створення конкурентних переваг підприємств та їх продукції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

монографії:

1. Mykolenko I. Part 2. Transformation of approaches to the management of socio-economic systems. Konwerje społeczno-economiczne wspolczesnego społeczeństwa social and economic changes of contemporary socioety : monograph. Opole, 2017. P. 124-129.

2. Мандич О.В., Науменко І.В., **Миколенко І.Г.** Особливості конкурентних стратегій розвитку підприємств України. Social and Economic Changes of contemporary society : monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. P. 124-130. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні типології конкурентних стратегій)*

3. Децентралізація управління публічними фінансами в Україні : монографія / [О.Ю. Амосов, М.М. Коваленко, **І.Г. Миколенко** та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф. О.Ю. Амосова. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. 200 с. *(авторський внесок полягає в оцінці конкурентоспроможності суб'єктів сільськогосподарського виробництва)*

4. Перебийніс В.І., Рогоза М.Є., Миколенко І.Г., Кононенко Ж.А. Стратегічні аспекти енергозабезпечення випереджаючого інноваційного розвитку економіки. Управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку : монографія / за ред. к.е.н., доцента Ілляшенко Н.С. Суми : Територія, 2020. С. 31-43. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні методологічних підходів до виявлення зв'язку інноваційного розвитку та конкурентоспроможності)*

5. Миколенко І.Г. Стратегії конкурентного розвитку аграрних підприємств: механізми та інструментарій. Монографія. Харків: «Смугаста типографія», 2021. 320 с.

статті у наукових фахових виданнях:

6. Миколенко І.Г. Оцінка інтеграційних процесів в економічному розвитку аграрних підприємств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2011. Вип. 2. Т. 2. Економічні науки. С. 155-159.

7. Миколенко І.Г. Динаміка ефективності виробництва та реалізації зерна круп'яних культур. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2011. Вип. 3. Т. 2. Економічні науки. 2011. С. 137-142.

8. Писаренко С.В., Миколенко І.Г., Розвиток польового кормовиробництва в контексті пропорційності сполучення галузей сільського господарства. Вісник Харківського національного технічного

університету сільського господарства: Економічні науки. 2011. Випуск 113. С. 235-244. *(авторський внесок полягає у встановленні зв'язку коконурентоспроможності та ефективності)*

9. Миколенко І.Г. Напрями розвитку маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2012. Вип. 1 (4). Т.1. 2012. С. 196-200.

10. Писаренко С.В., Миколенко І.Г. Оцінка ступеня розвитку ресурсного потенціалу рослинницьких аграрних підприємств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2012. Вип. 2 (5). Т. 3. С. 198-204. *(авторський внесок полягає в оцінці конкурентного потенціалу аграрних підприємств)*

11. Миколенко І.Г. Напрями гармонізації економічних інтересів учасників внутрішнього ринку агропродовольчої продукції. Вісник Сумського національного аграрного університету: Серія «Економіка і менеджмент». 2013. Випуск 4 (55) С. 104-108.

12. Миколенко І.Г., Бурлака О.П. Особливості державного регулювання аграрного сектору економіки України. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2013. Вип. 1 (6). Т. 3. С. 208-212. *(авторський внесок полягає в ідентифікації напрямів конкурентного розвитку)*

13. Писаренко С.В., Миколенко І.Г. Перспективи розвитку виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Полтавської області. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2013. Вип. 2 (7). Т. 1. С. 196-205. *(авторський внесок полягає в апробації методичного підходу до оцінювання ринку коконурентоспроможності)*

14. Писаренко С.В., Миколенко І.Г. Організаційно-економічні засади антикризового управління сільськогосподарським підприємством. Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2014. № 4. С. 156-165. *(авторський внесок полягає у виявленні напрямів підвищення коконурентоспроможності підприємств та їх продукції)*

15. Миколенко І.Г. Маркетингове забезпечення діяльності підприємств з виробництва круп'яних культур. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2014. Вип. 2 (9). С. 201-206.

16. Миколенко І.Г., Бурлака О.П. Формування коконурентоспроможного виробництва зерна в Полтавській області. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2015. Спецвипуск 2015 року. С. 148-152. *(авторський внесок –*

17. Миколенко І.Г., Дядик Т.В., Писаренко С.В. Джерела та ефективність інвестицій в людський капітал. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2015. Вип. 1 (10). С. 135-143. *(авторський внесок полягає в ідентифікації напрямів інноваційно-інвестиційного та коконурентного розвитку аграрних підприємств)*

18. Миколенко І.Г., Дядик Т.В., Писаренко С.В. Тенденції та перспективи інтенсифікації молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2016. Вип. 1 (12). С. 68-75. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні шляхів підвищення ефективності та конкурентоспроможності)*

19. Миколенко І.Г. Механізми управління розвитком кадрового потенціалу аграрних підприємств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2 (13). Полтава : ПДАА. 2016. С. 240-248.

20. Миколенко І.Г. Механізм соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 4. С. 62-72.

21. Kviatko T.M, Rudenko S.V., Mykolenko I.G. Strategic management conceptual principles of agricultural enterprises competitive behavior. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2018. №2. С. 48-53. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні типології стратегій конкурентного розвитку)*

22. Миколенко І.Г. Особливості маркетингової діяльності суб'єктів аграрного бізнесу в динамічних конкурентних структурах цільових ринків. Регіональна економіка та управління. 2019. Частина II. С. 30-34.

23. Babenko V., Nakisko O., Mykolenko I. Research of the aspects of modeling of the project management of risk of implementation system information support. Технологический аудит и резервы производства. 2018. № 1/4 (39). С. 64-69. *(авторський внесок полягає в)*

24. Миколенко І. Г. Особливості систематизації умов забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Український журнал прикладної економіки. – 2021. – Том 6. – № 1. – С. 369 – 374.

25. Миколенко І. Г. Інноваційно-інвестиційна спрямованість сільськогосподарського підприємства в системі підвищення його конкурентоспроможності. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2021. № 1. С. 31-35.

*У зарубіжних виданнях та вітчизняних виданнях,
які включені до міжнародних наукометричних баз:*

26. Babenko V., Perevozova I., Mandych O., Kvyatko T., Maliy O., Mykolenko I. World informatization in conditions of international globalization: Factors of influence. Global Journal of Environmental Science and Management. V Article 29, Volume 5, Special Issue, 2019, Page 172-179. (Scopus). *(авторський внесок*

27. Makarenko Y., Tereshchenko S., Metelenko N., Mykolenko I., Oliinyk, A. Strategic risks management in implementation of it projects (2019) Academy of Strategic Management Journal. 2019. No. 18 (4). P. 1-5. (Scopus). *(авторський внесок –*

28. Babenko V., Perevozova I., Mandych O., Kvyatko T., Maliy O., Mykolenko I. World informatization in conditions of international

globalization: Factors of influence. Global Journal of Environmental Science and Management [this link is disabled](#), 2019, №. 5 (Special Issue), pp. 172–179. (Scopus).

29. Шпак Ю.В., Федорчук О.М., Миколенко І.Г. Перспективи та проблеми інноваційного розвитку агропромислового виробництва на регіональному рівні. Colloquium-journal. 2021. №17 (104). С. 77-82. (авторський внесок –

30. Миколенко І.Г. Теоретико-методологічний апарат конкурентних відносин. Colloquium-journal. 2021. №19 (106). С. 56-63.

в інших виданнях:

31. Миколенко І.Г. Оцінка економічного розвитку аграрних підприємств Полтавщини. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Формування та розвиток інтеграційних процесів в АПК». Полтава: ПДАА, 2011. С. 67-69.

32. Миколенко І.Г. Розвиток виробництва молока в Полтавській області. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи». Харків: ХНТУСГ, 2013. С. 23-25.

33. Миколенко І.Г. Обмеження розвитку управління маркетингом сільськогосподарської сировини на внутрішньому ринку. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетингове забезпечення ринку продовольства», 23-24 квітня 2013 р. Полтава: ПДАА. 2013. С. 50-52.

34. Писаренко С.В., Миколенко І.Г. Основні засади управління навчально-дослідницькою діяльністю студентів у вищих навчальних закладах. Матеріали 45-ї науково-методичної конференції «Сучасні педагогічні технології управління науково-дослідною діяльністю студентів». Полтава: РВВ ПДАА, 2014. С. 50-53. (авторський внесок –

35. Миколенко І.Г. Сучасний стан м'ясопродуктового підкомплексу АПК в Полтавській області. Матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (м. Полтава, 13-14 травня 2014 року). Ч. 1. Полтава : РВВ ПДАА, 2014. С. 50-53.

36. Миколенко І.Г. Антикризове управління сільськогосподарським підприємством. Матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (м. Полтава, 13-14 травня 2015 року). Т. 1. Полтава: РВВ ПДАА, 2015. С. 152-155.

37. Миколенко І.Г. Підвищення якості м'яса – один з головних чинників забезпечення конкурентоздатного виробництва Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2016 р. (м. Полтава, 17-18 травня 2017 р.). Полтава: РВВ ПДАА, 2017. С. 86-88.

38. Миколенко І.Г. Формування систем ринкового розподілу сільськогосподарської продукції. Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 листопада 2017 року). Полтава: ПДАА, 2017. С. 289-292.

39. Миколенко І.Г. Розвиток експортного потенціалу вітчизняного молокопродуктового підкомплексу. Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 березня 2017 року). Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. С. 107-108.

40. Миколенко І.Г. Маркетингова діяльність – елемент конкурентоспроможності цільових ринків. Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу : збірник наук. праць профес.-викл. складу академії за підсумками наук.-досл. роботи в 2019 році, (22-23 квітня 2020 р., ПДАА, м. Полтава). Полтава: ПДАА, 2020. С. 26-29.

41. Миколенко І.Г. Формування концепції «конкуренція» підприємницьких структур та їх поведінки на ринку : зб. наук. праць наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2018 році. 16-17 травня 2019 р. Полтава: ПДАА, 2019. С. 13-16.

АНОТАЦІЯ

Миколенко І. Г. Управління конкурентним розвитком аграрних підприємств: теорія, методологія, практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Сумський національний аграрний університет, Суми, 2021.

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретично-методологічні, методичні та прикладні засади, а також розроблено практичні рекомендації щодо вирішення важливої наукової проблеми генерування та імплементації інноваційно-інвестиційних стратегій управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Досліджено генезис понятійно-категоріального апарату стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Ідентифіковано конкурентні структури цільових ринків збуту та конкурентний потенціал аграрних підприємств. Обґрунтовано напрями імплементації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в менеджменті аграрних підприємств. Визначено методологічні засади ідентифікації конкурентного потенціалу в структурі економічного потенціалу аграрного підприємства. Виконано порівняння функціональних, інструментальних та процесних концепцій управління розвитком конкурентного потенціалу. Визначено засади інноваційної орієнтації інвестиційної діяльності в системі

формування конкурентних переваг аграрних підприємств. Виконано оцінку рівня економічної ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств. Виявлено тенденції інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств та їх об'єктну спрямованість. Ідентифіковано конкурентний потенціал в системі стратегічного управління інноваційно-інвестиційною діяльністю аграрних підприємств. Обґрунтовано архітектуру та архітектоніку механізмів стратегічного управління інноваційно-інвестиційною діяльністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Визначено напрями та шляхи інтеграції інструментарію стратегічного управління конкурентним розвитком в системи менеджменту аграрних підприємств. Ідентифіковано стратегічні напрями розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств. Окреслено джерела та визначити інструменти інвестування інноваційних проектів розвитку аграрних підприємств. Обґрунтовано типологію стратегій та прикладна ідентифікація стратегічних альтернатив розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств. Охарактеризовано процедурні аспекти генерування та імплементації стратегій розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств. Обґрунтовано цілісну концепцію управління розвитком конкурентного потенціалу аграрних підприємств в процесі імплементації інноваційно-інноваційної моделі розвитку в їх менеджменті на основі поєднання продуктивних компонент та елементів функціонального, інструментального та процесного підходів в їх діалектичній єдності та спрямованості впливу на спільний об'єкт управління. Визначено методологічні засади ідентифікації місця та функціонального навантаження конкурентного потенціалу в структурі економічного потенціалу аграрного підприємства на основі формалізації залучення компонент економічного потенціалу для формування конкурентних переваг продукції. Обґрунтовано теоретичні та прикладні засади побудови синтезованого механізму стратегічного управління інноваційно-інвестиційною діяльністю та конкурентоспроможністю, в основу якого покладено інструментарій ідентифікації наслідків інвестування в інноваційні проекти створення стійких конкурентних переваг аграрних підприємств та їх продукції. Удосконалено методологічний підхід до ідентифікації конкурентних структур цільових ринків збуту, який передбачає виділення функціонально-відокремлених груп його суб'єктів, визначення рівнів концентрації капіталу та економічної ефективності основної діяльності, що дозволяє також виконувати оцінку конкурентного потенціалу аграрних підприємств. Виконано обґрунтування закономірності зростання частки внутрішніх джерел у залученні аграрними підприємствами інвестиційних ресурсів для реалізації програм розвитку на основі створення стійких конкурентних переваг. Визначено процедури генерування та імплементації стратегій розвитку конкурентного потенціалу аграрних підприємств шляхом

комплексного використання методичного інструментарію прогнозування економічних наслідків їх реалізації, формалізації управлінських процедур вибору стратегічних альтернатив, а також оцінювання очікуваних реакцій цільових груп споживачів на створення конкурентних переваг підприємств та їх продукції. Систематизовано напрями інноваційного розвитку аграрних підприємств шляхом систематизації їх в групи ресурсних, виробничих, маркетингово-збутових та управлінських, а також розгляду їх складових та елементів через призму потреби в інвестиційних ресурсах та особливостей очікуваних конкурентних переваг. Обґрунтовано типологію стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств шляхом доповнення існуючих систем критеріїв об'єктної орієнтації інвестицій, їх обсягу та інтенсивності інвестиційного процесу, функціональними критеріями відношення інвестицій до створення конкурентних переваг та їх значимості для підвищення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств. Розвинуто наукове тлумачення дефініції «інноваційно-інвестиційна стратегія», яка передбачає орієнтацію підприємства на розміщення інвестицій лише в спрямованих на створення стійких конкурентних переваг інноваційних проектах, що дозволяє встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між інвестиціями, інноваціями, конкурентоспроможністю та ефективністю в контексті більш системної та раціональної формалізації стратегій розвитку. Запропоновано та апробовано методичний підхід до ідентифікації зв'язку між економічною ефективністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств на основі формалізації процедур створення та реалізації конкурентних переваг в процесі імплементації інноваційно-інвестиційних стратегій розвитку. Визначено конкурентний потенціал аграрного підприємств в якості об'єкта стратегічного управління інноваційно-інвестиційною діяльністю шляхом формалізації зв'язку між впровадженням інноваційних рішень та створенням конкурентних переваг стійкого та оперативного характеру. Застосовано методичний підхід до оцінки конкурентного потенціалу аграрного підприємства, як сукупності можливостей створення конкурентних переваг за рахунок впровадження інновацій та залучення для цього інвестицій з внутрішніх та зовнішніх джерел з урахуванням характеристик підприємства в частині розмірів, масштабів виробництва та спеціалізації. Визначено теоретичні засади інноваційної орієнтації інвестиційної діяльності аграрних підприємств шляхом визначення структурних особливостей систем управління конкурентоспроможністю, в основі яких лежить формування конкурентних переваг на основі реалізації інноваційних рішень.

Ключові слова: конкурентоспроможність, потенціал підприємства, стратегія, конкурентні переваги, механізм управління, інновації, економічна ефективність.

SUMMARY

Mykolenko I., Management of agrarian enterprises competitive potential: theory, methodology, practice. – Manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by kinds of economic activity). – Sumy National Agrarian University, Sumy, 2021.

In the dissertation the theoretical and methodological, methodical and applied principles are substantiated, as well as practical recommendations for the solution of an important scientific problem of generation and implementation of innovation and investment strategies for managing the competitiveness of agrarian enterprises. The genesis of the conceptual-categorical apparatus of strategic management of competitiveness of agrarian enterprises is explored. Identified competitive structures of target markets and competitiveness potential of agrarian enterprises. The directions of implementation of innovation-investment model of development in the management of agrarian enterprises are substantiated. The methodological foundations of identifying the potential of competitiveness in the structure of the economic potential of the agrarian enterprise are determined. A comparison of functional, instrumental and process management concepts for competitiveness development is performed. The principles of innovative orientation of investment activity in the system of formation of competitive advantages of agrarian enterprises are determined. Assessment of the level of economic efficiency and competitiveness of domestic agrarian enterprises is carried out. The tendencies of innovation-investment activity of domestic agrarian enterprises and their object orientation are revealed. The potential of competitiveness in the system of strategic management of innovation and investment activity of agrarian enterprises is identified. The architecture and architectonics of mechanisms of strategic management of innovation-investment activity and competitiveness of agrarian enterprises are substantiated. The directions and ways of integration of tools of strategic management of competitive development into agribusiness enterprises management systems are determined. Strategic directions for the development of the competitiveness potential of agrarian enterprises have been identified. The sources and tools for investing innovative projects for the development of agrarian enterprises are outlined. The typology of strategies and applied identification of strategic alternatives for the development of the competitiveness potential of agrarian enterprises are substantiated. The procedural aspects of generation and implementation of strategies for developing the competitiveness potential of agrarian enterprises are described. The integral concept of managing the development of the competitiveness potential of agrarian enterprises in the process of implementation of innovative innovation model of development in their management is substantiated based on a combination of productive components and elements of functional, instrumental and process approaches in

their dialectical unity and direction of influence on a joint management object. The methodological principles of site identification and functional loading of the competitiveness potential in the structure of the economic potential of the agrarian enterprise are determined on the basis of the formalization of the attraction of components of economic potential for the formation of competitive advantages of products. The theoretical and applied principles of constructing a synthesized mechanism of strategic management of innovation and investment activity and competitiveness based on the tools for identifying the consequences of investing in innovative projects of creating sustainable competitive advantages of agrarian enterprises and their products are grounded. The methodological approach to the identification of competitive structures of target markets, which involves the allocation of functionally-separated groups of its subjects, determination of levels of concentration of capital and economic efficiency of the main activity, is also improved, which also allows to carry out an assessment of the potential of the competitiveness of agrarian enterprises. The justification of the regularity of the growth of the share of domestic sources in attracting agricultural enterprises investment resources for implementation of development programs based on the establishment of sustainable competitive advantages has been fulfilled. The procedures for generating and implementing strategies for developing the potential of competitiveness of agrarian enterprises through comprehensive use of methodical tools for forecasting the economic consequences of their implementation, formalization of management procedures for the selection of strategic alternatives, as well as evaluation of expected reactions of target groups of consumers to create competitive advantages of enterprises and their products are determined. The typology of strategies of innovative and investment development of agrarian enterprises is substantiated by supplementing the existing systems of criteria of object orientation of investments, their volume and intensity of the investment process, functional criteria of the relation of investments to the creation of competitive advantages and their significance for increasing the economic efficiency of agrarian enterprises. The scientific explanation of the definition of "innovation-investment strategy" is developed, which provides for the orientation of the enterprise to the placement of investments only in order to create sustainable competitive advantages for innovative projects, which allows to establish the causal link between investments, innovations, competitiveness and efficiency in the context of a more systematic and rational formulation of development strategies. The theoretical foundations of innovation orientation of investment activity of agrarian enterprises by the definition of structural features of competitive management systems based on the formation of competitive advantages based on the implementation of innovative solutions are determined.

Keywords: competitiveness, enterprise potential, strategy, competitive advantage, management mechanism, innovation, cost effectiveness.

Підписано до друку 05 липня 2021 р. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 1,8 ум.-друк. арк.; 1,8 обл.-вид.арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 335

Видавництво ТОВ «Щедра садиба плюс»
Свідоцтво суб'єкта виробничої справи:
серія. ДК № 4666 від 18.12.2013 р.
61052, Україна, м. Харків, вул. Ярославська, 11
(057) 754-49-42

Надруковано у ТОВ «Смугаста типографія»
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевського, 28а.

«Zebrine printing office» Ltd